

RAINA DIVA

Curated by

Fabio Ceppelli

Editor of the Bulgarian edition

George Tekev

Texts by

Francesco Canessa

Fabio Ceppelli

Carlo Fontana

Adua Veroni

Dino Villatico

George Tekev

SCRIPTA MANEVNT

RAINA DIVA

Съставител и редактор

Фабио Чепели

Редактор на българското издание

Георги Текев

Автори на текстовете

Франческо Канеса

Фабио Чепели

Карло Фонтана

Адуа Верони

Дино Вилатико

Георги Текев

НОВ
БЪЛГАРСКИ
УНИВЕРСИТЕТ

RAINA DIVA

Под редакцията на / Curated by
Фабио Чепели / Fabio Ceppelli (италианското издание / Italian edition)
Георги Текев / George Tekev (българското издание / Bulgarian edition)

Автори на текстовете / Texts by
Франческо Канеса, Фабио Чепели, Карло Фонтана, Адуа Верони,
Дино Вилатико, Георги Текев / Francesco Canessa, Fabio Ceppelli,
Carlo Fontana, Adua Veroni, Dino Villatico, George Tekev

Директор на изданието / Editorial director
Федерико Ферари / Federico Ferrari

Обработка на фотографиите и графичен дизайн / Prepress and Design
Джани Гранди / Gianni Grandi

Страниране / Layout
Break Point sas

Редакция / Editing
Федерико Ферари, Лаура Лопардо, Азия Грациано, Мария Розария Фалко /
Federico Ferrari, Laura Lopardo, Asia Graziano, Maria Rosaria Falco

Превод на английски / English translation
Лаура Лопардо / Laura Lopardo
Мариана Мелнишка / Mariana Melnishka

Превод от италиански на български / Bulgarian translation
Нели Раданова / Neli Radanova

По идея на / From an idea of
Джорджо Армароли / Giorgio Armaroli

Със спомени и коментари на / With the memories and comments of
Госпожа Райна Кабаиванска / Mrs. Raina Kabaivanska

Автори на снимките / Photographic credits
Gnani: 6-7, 24, 164, 166, 167, 172-173, 179, 183. Erio Piccagliani: 8, 15, 28, 36, 46, 54, 70, 71, 72-73, 74-75, 76, 86, 87, 88-89, 90, 91, 110, 111, 112, 114-115, 216-217. Franco Tiralongo: 16. Lorenzo Capellini: 20. Leli: 32, 236. Fiorenzo Niccoli: 44-45, 192-193, 194, 195. Fotocronisti Baita: 68-69. Houston Rogers: 10, 78, 80-81, 82. Louis Mélançon: 31, 40, 79, 84-85, 92, 96, 113, 116, 118-119, 126-127, 128. Studio fotografico Giovanni Consoli: 93, 102-103, 105, 106, 108-109. Alfa Foto: 94-95. Carolyn Mason Jones: 12, 100. Academy of Music, Philadelphia: 101, 117. Foto Troncone: 58, 104. Nicola Lumina: 130-131. De Rota: 132. Agostino Arletti: 133, 203. Foto Montacchini: 134-135. Richard Braaten: 140, 141. Reg Wilson: 142-143. Foto Herbert Schulze: 148-149. Foto Marchiori: 150-151. Marcello di Benedetto: 165, 170, 176, 177, 178, 180. Luciano Romano: 168, 169. Maurizio Brenzoni: 171. Giulia Zuccheri: 181, 182. Corrado Maria Falsini: 184-185. Javier del Real: 187. Angelo Frontoni: 196-197. Lelli & Masotti: 198, 230-231. Siegfried Lauterwasser: 212-213, 232-233. Foto Bisazza: 218-219. Pier Giorgio Naretto: 222, 223. Foto Pepé: 224-225. Trevisio: 226-227. Guglielmetto: 228-229. Davide Peterle: 234-235. Azimut: 240-241, 246-247. Andrei Costanza: 242-243. Lirica Club: 244. Fototecnica C: 249. Viktor Viktorov: 250-251. Vesselina Vassileva: 253. Ivo Popov: 254. Ivan-Alexander Kyutev: 256. Krum Stoev: 259. Foto Ora: 260. Foto Gianni Grandi: 262-263.

Снимките са от личния архив на г-жа Райна Кабаиванска. Издателят декларира готовността си да удовлетвори евентуални претенции, свързани с правата за възпроизвеждане на изображения, чиито източници не е могъл да открие. / The photos come from Ms. Raina Kabaivanska's personal archive. The Publisher expresses its readiness to acknowledge to those entitled, any entitlement on image reproduction rights of which has not been possible to find the sources.

ISBN: 978-88-95847-89-4

SM
SCRIPTA MANEANT

© Scripta Maneant 2024
Via dell'Arcoveggio, 74/2 | 40129 - Bologna - Italy
Tel. +39 051 223535 | segreteria@scriptamaneant.it
www.scriptamaneant.it

ISBN: 978-619-233-358-4

NEW
BULGARIAN
UNIVERSITY

© 2025 New Bulgarian University Press
21 Montevideo St, 1618 Sofia, Bulgaria
www.nbu.bg
bookshop.nbu.bg

Всички права са запазени. Не е разрешено публикуването на части от книгата под каквато и да е форма – електронна, механична, фотокопирна, презапис или по друг начин – без писменото разрешение на носителя на авторските права. / All rights reserved. Translation, electronic memorisation, reproduction, full or partial adaptation by any means (including microfilm and photocopying) is strictly prohibited in all countries.

СЪДЪРЖАНИЕ / SUMMARY

	<i>Джорджо Армароли, Федерико Ферари /</i> <i>Giorgio Armaroli, Federico Ferrari</i>	63	<i>Фабио Чепели / Fabio Ceppelli</i>
9	Издателски бележки	63	Репертоар
11	Editor's Note		Repertoire
	<i>Фабио Чепели / Fabio Ceppelli</i>	191	<i>Фабио Чепели / Fabio Ceppelli</i>
13	Да бъдеш примадона	191	Образец за стил
17	Being Primadonna		Icon of Style
	<i>Карло Фонтана / Carlo Fontana</i>	213	<i>Фабио Чепели / Fabio Ceppelli</i>
21	Истинска Diva	213	Личности
25	A Real Diva		Characters
	<i>Франческо Канеса / Francesco Canessa</i>	241	<i>Фабио Чепели / Fabio Ceppelli</i>
29	Силата на стила	241	Концерти
33	The Power of Style		Concerts
	<i>Адуа Верони / Adua Veroni</i>	251	<i>Георги Текев / George Tekev</i>
37	Жена, истинска и смела	251	Майсторските класове и
41	A Real and Courageous Woman	257	Школата Кабаиванска
	<i>Дино Вилатико / Dino Villatico</i>		Master Classes and
47	Портрет на една Diva		the Raina Kabaivanska School
55	Portrait d'une diva		

ИЗДАТЕЛСКИ БЕЛЕЖКИ

Джорджо Армариоли, Федерико Ферари

ДА ИЗДАВАШ ИЗКУСТВО, освен че е тежко бреме и носи безброй проблеми, е и чест и привилегия да живееш непрекъснато в досег с красотата и нейните създатели. Все пак невинаги, даже за съжаление почти никога това отношение може да е „лично“: Райна Кабаиванска е върховното изключение!

Да я срещнем, да се запознаем с нея и да получим веднага приятелството ѝ е причина за огромна гордост за нас и за издателството ни. Тя ни водеше и насърчаваше при осъществяването на това посветено на нея произведение.

Надяваме се да сме на висотата на такова начинание и че представихме достойно Изкуството и невероятния ѝ човешки заряд.

Трябва обаче да подчертаем, че тази трудна задача, в началото мечта за всички нас, се оказа възможна благодарение на самата госпожа Кабаиванска, благодарение на безкрайното ѝ великодушие и щедрост, на готовността ѝ да е на разположение и на любезността ѝ – качества, присъщи на Големите.

Че Райна Кабаиванска е звезда от първа и рядка красота на оперния небосклон, е доказано: целта на тази книга е да разпространи още повече блясъка ѝ.

Благодарение на задълбочени и истински артисти като Райна Кабаиванска оперното пеене може да продължи да отеква в душите ни с непроменената си модерност, след повече от четиристотин години история.

Затова от всички нас, които обичаме красотата:

Благодарим, Райна!

Джорджо Армариоли
Федерико Ферари
Издателство Scripta Meneant

EDITOR'S NOTE

Giorgio Armaroli, Federico Ferrari

B EING ART PUBLISHERS INVOLVES, IN addition to countless charges and problems, the honour and privilege of being in constant relationship with the beauty and its creators.

However, this relationship can not always be a *personal* relationship, indeed, it almost never is: Raina Kabaivanska represents a sublime exception!

Meeting her, knowing her and having immediately gained her friendship represented for us and for our publishing house a source of immense pride that guided and encouraged us in the realisation of this volume dedicated to her.

We hope we have lived up to the task and have worthily illustrated her Art and her incredible sense of humanity.

Let us emphasise, however, that this difficult task, a dream for all of us at the beginning, was made possible by Mrs Kabaivanska herself, thanks to her immense generosity, helpfulness and kindness, all qualities of the Great Ones.

Raina Kabaivanska is a star of rare and precious beauty in the opera firmament and this Volume aims to further spread her splendour.

Thanks to real and deep artists like Raina Kabaivanska the opera can continue to resound in our souls with unaltered modernity, after more than four hundred years of history.

So, from all of us lovers of the beauty:

Thank you, Raina!

Giorgio Armaroli
Federico Ferrari

Scripta Manent Editore

ДА БЪДЕШ ПРИМАДОНА

Фабио Чепели

ЗАПОЗНАХ СЕ С РАЙНА КАБАИВАНСКА ПРЕДИ ДЕСЕТ ГОДИНИ, когато изумителната ѝ кариера беше вече приключила и беше започнала „втората“ ѝ кариера на преподавател.

През годините на сътрудничеството ни имаше многобройни възможности, при които журналистически редакции, нейни почитатели, културни институции са искали от мен фотографски материали за някои от безбройните герои, които Господжата е изпълнявала през 55-те години на непрекъснатата си кариера в най-големите и престижни оперни театри в света.

За осъществяването на едно издание на Scripta Manent за Teatro Comunale в Болоня, за което Господжата сътрудничи, се срещнахме с Джорджо Армароли. Негова беше идеята, след като видя снимките на *Капричо* с режисьор Лука Ронкони, да направим книга за цялата кариера на Райна Кабаиванска, като я „принудим“ да започнем този очарователен проект.

Въпреки че знаех, че Господжата е почти „иконоборец“, когато става дума за преклонението пред нея като пред икона, събрах смелост и я попитах какво би казала за идеята да се опита да подреди фотографския материал, с който разполага, и да го подреди с поглед, обърнат към огромния ѝ репертоар – от Барока до съвременната музика (от Монтеверди до Пуленк и Бритън, минавайки през цялата мелодрама на деветнадесети век), който действително е нещо уникално в историята на оперното изкуство от всички времена.

Не без първоначална съпротива Господжата прие да ми разреши едно „пътуване“ през фотографския материал, който за щастие беше събран в кабинета ѝ като разбъркани снимки от пътувания и ваканции – толкова много снимки, всичките на хартия, и често с отлично художествено качество, както се правеше в големите театри през миналия век – и който заедно подредихме хронологически. И за всяка снимка помолих Господжата да направим това, което бяхме правили толкова пъти, просто за да си побъбрим: тръгвайки от изображението, да се върне към спомена за някое събитие, за някоя постановка, за някой колега, за вълшебен миг от историята на операта. Всичко това със съзнанието, че изображенията и свързаните с тях спомени са полагащият се израз на почит към кариерата на Артист, подарил неописуеми емоции на поколения почитатели на мелодрамата. В същото

време те са и средство да се даде надежда за бъдеще на толкова млади хора, които се подлагат на изпитанието да изучават операта и се подготвят за един „занаят“, който изисква саможертви, сериозно отношение, посвещение и постоянно учене.

Така се появи, благодарение на изключителния професионализъм на издателство Scripta Manent, галерия от образи, изчистени от отпечатъка на времето, без да бъдат изкривени и оставайки верни на момента на реализацията, което създаде един дигитален архив и две издания – луксозно и обикновено – на книгата *Raina Diva: портрет на една душа*. Освен частта „Репертоар“, книгата има и други части, които дават възможност да се съпреживеят някои големи събития, срещи с личности, създали историята на Културата на двадесети век, и изпълнен с възхищение поглед към Райна – образец за стил, Муза вдъхновителка на несравним създател на мода като Роберто Капучи, направил за нея костюми, които са легенди на модата.

Произведение, което – в стила на Райна Кабаиванска – гледа към миналото единствено с цел да създаде бъдеще, което да е на висотата на голямата италианска традиция на Белкантото.

Фабио Чепели

BEING PRIMADONNA

Fabio Ceppelli

I MET RAINA KABAIVANSKA TEN YEARS ago when her magnificent career was already over and she had embarked on her 'second' career, that of teacher. In these years of collaboration, editorial officers, admirers, and cultural institutions have asked me many times for photographic materials related to some of the countless characters that the Lady has played in 55 years of uninterrupted career in the largest and greatest theatres in the world.

We met Giorgio Armaroli for the creation of a volume of *Scripta Manent* dedicated to the Comunale Theatre in Bologna, to which the Lady has collaborated. On that occasion, seeing the photos of the *Capriccio* directed by Luca Ronconi, Giorgio had the idea of making a volume dedicated to Raina Kabaivanska's entire career and 'forced' us to embark on this fascinating project.

Knowing how almost 'iconoclastic' the Lady is as regards her person, I took the courage to ask her what she thought about tidying up the photographic material in her possession and organising it with her gaze turned to the huge repertoire, from Baroque to contemporary (from Monteverdi to Poulenc and Britten, passing by all the 19th-century melodrama), that is a real *unicum* in the opera history of all times.

Despite some initial resistance, the Lady has kindly agreed to give me a journey through the photographic materials that were luckily gathered, simply collected as certain chaotic collections of travel and holiday photographs, in her studio: many photos, all on paper and often of an excellent artistic quality as they used to do in the great theatres in the last century, that together we have organized chronologically. For each photo I have asked the Lady to do what we have done so many times, just for chat, i.e. to evoke from a picture a memory of an event, a production, a colleague, a magic moment of the opera history. All this with the awareness that pictures and memories represent a duty homage to the career of an Artist who has given unforgettable emotions to generations of fans of melodrama, and at the same time they are also a tool to give a hope to the future of many young people who engage in the study of the opera preparing themselves for a difficult 'craft' that requires sacrifices, seriousness, commitment and constant study.

Thanks to the extraordinary professionals of Scripta Maneant Edizioni, the result is a gallery of images, cleared from the sign of time but never distorted and always faithful to the time of realisation, which has created a digital archive and two editions, luxury and bookshop, of the volume *Raina Diva. Portrait of a Soul*. In addition to the Repertoire section, the book also includes other sections that allow to relive the emotions of some great events, the encounter with characters who have made the history of the 20th-century Culture, and also an admiring gaze to Raina as Icon of Style, as inspiring Muse of a fashion creator with no equal like Roberto Capucci who made for her clothes that have become fashion legends.

According to the style of Raina Kabaivanska, this volume looks to the past only with the aim of building a future that is equal to the great Italian tradition of Belcanto.

Fabio Ceppelli

ИСТИНСКА DIVA

Карло Фонтана

В ПРЕНАСЕЛЕНАТА ГАЛЕРИЯ ОТ СПОМЕНИ на щастливия ми професионален живот годините, в които бях директор на Teatro Comunale в Болоня, заемат изключително важно място. Там бях за първи път директор на опера, владян от неудържим ентузиазъм, изпълнен с кипяща съзидателност, плод на неудържимата ми страст към операта и нейния свят. Сред значимите артисти – всички те заслужават да бъдат споменати, но няма да ги назова, за да не пропусна случайно някого – които допринесоха за връщането на Teatro Comunale на заслуженото му място в националната и международна панорама, изпъква личността на Райна Кабаиванска.

С нея се създадоха най-вече отношения на плодотворно сътрудничество, което се утвърди в искрено и дълбоко приятелство, и това със сигурност е един от най-хубавите подаръци от онзи незабравим период в живота ми.

Бях имал възможност да се възхищавам на Райна Кабаиванска в Скалата по различни поводи и като главен изпълнителен директор на Fonit Cetra бях издал диска с дебюта ѝ в Миланската Скала с *Беатриче ди Тенда*, но общият ни приятел Родолфо Челети, авторитетен вокален експерт от миналия век, улесни нашата среща. Беше внезапно привличане: Райна, ненадмината изпълнителка на героини от веризма (и не само!), се опитваше да изпробва нов репертоар, нови роли, които да ѝ дадат нови стимули; младият нов директор хранеше амбицията да включи по-необичайни заглавия в афишите, които да поставят и възстановят, редом с големия репертоар, твърде ценни и погрешно пренебрегвани музикални заглавия. Така в паметта ми изплуваха многобройните разговори от началото на осемдесетте години с музикалния ми консултант от Cetra Франческо Сичилиани, който за мен остава най-значимият артистичен директор от годините след Втората световна война. От спомена за тези разговори се роди и идеята за *Армида* от Глук. Лесно е човек да си представи някое заглавие, но не е толкова лесно да се намерят подходящите изпълнители, за да го осъществят. В този случай ролята на главната героиня е решаваща не само заради вокалните качества, които изисква, но най-вече заради индивидуалността ѝ и необходимата харизма. В онова вече далечно лято на 1984 г. мисълта ми полетя веднага към Райна, която притежаваше всичките качества, необходими за *Армида* – от богатия ѝ глас до сценичното ѝ присъствие.

Единственото съмнение беше дали тя ще приеме роля, толкова далеч от обичайните ѝ. Събрах кураж и направих предложението. За моя голяма изненада тя каза веднага „да“: интелектуалната и музикалната ѝ любознател-

ност бяха открили новото приключение, което търсеше. Така на 29 ноември 1984 г. Райна дебютира с Армида, като изненада всички, дори и най-верните си почитатели с изключителния резултат, който ѝ донесе бурен успех.

Взаимно доверие и истинско приятелство се родиха от тези щастливи обстоятелства. Сътрудничеството стана постоянно през годините ми в Болоня. Нейната Тоска (цели 3 издания) и нейната Бътерфлай (2 издания) станаха срещи, от които публиката не искаше да се откаже и изкупуваше, възторгвайки се от нея, местата в зала „Бибиена“ на театъра в Болоня. Казвам го абсолютно искрено: „моята“ Флория Тоска е и ще остане завинаги Райна. И нейната Чо Чо Сан остава най-завладяващата, която съм слушал. В спомените ми стои като изваяна една *Бътерфлай* от есента на 1988 г., дирижирана по неподражаем начин от Даниел Орен, с препълнения до последното място театър, жаден за още аплодисменти при всяка фраза, който буквално избухна при “Ei torna e m’ama!”.

Големи емоции, които независимо от изминалите повече от 30 години продължават да живеят в мен, подклаждайки страстта ми към мелодрамата.

Все пак – надявам се да не бъде разбран неправилно – тези нейни неподражаеми изпълнения, бяха по някакъв начин „сигурни“; знаеше се, че тези Пучиниеви героини са като дреха по мярка за дарбата на неподражаемата певица. Бях убеден, че в артистичната си душа Райна ще продължи да търси все нови предизвикателства.

Знаейки за тази нейна трескавост, ѝ предложих отново роля, напълно различна от обичайните за нея – Графинята, героиня от *Капричо* на Рихард Щраус, моя стара любов. Това беше истински облог. *Капричо*, безспорен шедьовър на речитативния музикален театър, беше всъщност непознат в Италия именно заради особеностите си и произтичащите от това трудности при изпълнението. Райна не се поколеба и се хвърли с главата надолу в една изключително трудна роля, тръгвайки от нулата. Трябваше да я учи в ритмичния превод на Феделе Д’Амико – тогава все още в театрите не се използваха субтитри. Водеше я блестящо Лука Ронкони, на когото бе поверена режисурата.

Този спектакъл, който бе представен през февруари 1987 г., остава едно от най-завладяващите и обсебващите изживявания в моя живот на театрален организатор.

На Ронкони му вървеше като по вода и особеностите на операта му прилягаха отлично. В огледалния декор на Маргерита Пали, в дъното на сцената, заживяваше осемнадесети век, преосмислен в светлината на най-интригуващата съвременност. Академичното изследване на музиката и текста се превръщаше в интелектуална игра, водена от главната героиня с тънка, елегантна ирония и с намирането на акценти на разтапяща тъга, във финалното „clair de lune“.

Два и половина часа лееща се музика, преживени в религиозна тишина от публика, която беше постепенно завладявана от магията на спектакъла. Беше триумф. Райна, с непостижимата си класа на експресивен и гъвкав артист беше позволила на Ронкони да осъществи незабравим пример на истински „режисьорски театър“.

Но смайващата Райна от *Капричо* не престана да ме удивлява. В началото на 1989 г. тя изрази желание да се върне към ролята на Манон (операта на Масне) почти десет години, след като беше дебютирала с нея в Римската опера.

Признавам си, че въпреки възхищението и обичта, които изпитвах към Райна, желанието ѝ ме смути. За мен беше трудно да мисля за нея, неразривно свързаната с трагичните героини от мелодрамата, като за млада и сладка „кокетка“. Благодарността ми заради големите успехи, които беше подарила на Teatro Comunale, повече от убеждението ми като директор на театъра ме накараха да приема предложението ѝ. Бях опроверган и бях щастлив, че стана така. Щом Райна излезе на сцената, се случи чудо: озовахме се пред една трептяща девойка, която по време на операта се преобрази и ни даде с вокалното си богатство всички оттенъци на героинята – от съблазняващата сладкост до приемането на поражението в трагичния епилог.

Още веднъж беше „омагьосала“ всички нас. Да, за мен Райна е и ще остане завинаги истинска *diva* – от онези, нека да сме наясно, за която, ако беше живяла в друго време, щяха да разпрегнат конете от файтона ѝ и да я носят на ръце.

Карло Фонтана

A REAL DIVA

Carlo Fontana

IN THE CROWDED GALLERY OF memories of my fortunate professional life, the years in which I was Superintendent of the Comunale Theatre in Bologna occupy a particularly important space. In that theatre, I experienced my first superintendence, full of uncontainable enthusiasm, full of creative fervor, the result of an overflowing passion for the opera and its world. Raina Kabaivanska's personality stands out among the important artists – all more than worthy of being remembered but not to mention in order not to incur in involuntary omissions – who made a fundamental contribution in restoring the rightful place of the Comunale Theatre on the national and international scene.

Above all, a relationship of fruitful collaboration was built with her, capable of being consolidated in sincere and deep friendship, certainly one of the most beautiful gifts of that unforgettable season of my life.

I had admired Raina at La Scala on different occasions and, as CEO of the Fonit Cetra, I had published the album of her Scaliger debut in the *Beatrice di Tenda*, but it was the friend in common Rodolfo Celletti, the authoritative expert of voices of the last century, who favoured our meeting. Immediate empathy, Raina – unsurpassed interpreter of the heroines of Verismo (and not only!) – was looking to measure herself with new repertoires, new characters, that would provide her with other challenges; the young new Superintendent cultivated the ambition to launch less usual playbills, which saw alongside the great repertoire, the reproposal of titles of great musical value, guilty neglected. Thus, emerged in my memory the numerous conversations of the early 1980s with my music consultant at Cetra, Francesco Siciliani, who in my opinion remains the most significant artistic director of the post-war period. From the memory of those conversations, the idea of Gluck's *Armide* was born. It is easy to imagine a title, not so much to find the right interpreters to make it. In this case, the role of the protagonist is decisive: not only for the vocal qualities it requires, but also and above all for the personality, the necessary charisma. In that now distant summer 1984, my thoughts immediately ran to Raina, in possession of all the characteristics that *Armide* demands: from vocal ductility to stage presence.

Doubt: would she have accepted a role so far from her usual ones? I took courage and put forward the proposal. To my surprise, she immediately said yes: her intellectual and musical curiosity had found the new adventure she was looking for. Therefore, it was on 29 November 1984 that Raina made her debut *Armide* surprising all her most devoted fans for the extraordinary nature of the result that earned her a resounding success.

Mutual trust and true friendship arose in that happy circumstance. The collaboration became constant in my years in Bologna. Her *Tosca* – 3 editions! – and her *Butterfly* (2 editions) became indispensable appointments for the public that with enthusiasm filled the Bibiena house. I say this with absolute sincerity: ‘my’ *Floria Tosca* is and will always remain Raina. And yet her *Cio Cio San* remains the most engaging I have heard. A *Madama Butterfly* of autumn 1988, conducted by Daniel Oren as best it could be, remains engraved in my memory, with the theatre crowded, insatiable with applause for each sentence, which literally exploded to ‘He has come back and he loves me!’.

Great emotions that continue to live within me after more than 30 years, keeping my passion for melodrama alive.

However – I hope not to be misunderstood – these exemplary interpretations of her were in some way ‘obvious’; in fact, it was an acquired fact that those Puccini heroines were a tailored suit for the qualities of the inimitable singer. I am convinced: in her soul as an artist, Raina continued to look for ‘other’, new challenges. Aware of this concern, I once again offered her a role completely unrelated to her usual acquaintances: the Countess, protagonist of Richard Strauss’ *Capriccio*, my old love. A real bet. *Capriccio* – a masterpiece of musical conversation theatre – was practically unknown in Italy precisely because of its particularity and consequent executive difficulty. Raina had no hesitation and threw herself headlong into a very difficult role, to be studied from scratch in the rhythmic translation of Fedele D’Amico – then the surtitles were not yet used in the theatre. Masterful guide was Luca Ronconi who was entrusted with the direction.

That show – staged in February 1987 – remains one of the most exciting, compelling, experiences of my life as a theatre organizer.

Ronconi was in a state of grace and the particularity of the work fit him perfectly. On the reflecting backdrop of the scene by Margherita Palli, an 18th century revisited in the light of the most intriguing contemporaneity came to life. The academic disquisition on music and word became an intellectual game conducted by the protagonist with subtle, elegant irony, then finding accents of poignant melancholy in the final ‘clair de lune’.

Two and a half hours of spun music, lived in religious silence by an audience gradually conquered by the magic of the show. It was triumph. Raina with her unrivaled class of versatile and expressive artist had allowed Ronconi to create an unforgettable example of a real ‘theatre of directing’.

The amazing Raina from *Capriccio*, however, had not ceased to surprise me. In the early months of 1989, she expressed to me the desire to return to wearing the role of Manon (Massenet’s) almost ten years after her debut in the role at the Teatro dell’Opera in Rome.

I confess that, despite all the admiration and affection I had for her, the request left me perplexed. It was difficult for me to think of Raina, inextricably linked to the tragic heroines of melodrama, as a young and fickle 'coquette'. The gratitude for the great successes she had given to the Comunale Theatre, the absolute esteem I felt for her, rather than the conviction of the theatre director, pushed me to accept the proposal. I was proven wrong and happy to be. As soon as Raina entered the scene, the miracle occurred: we found ourselves in front of an anxious young girl who went through the course of the opera, restoring every nuance of the character with her vocal ductility: from seductive sensuality to the won abandonment of the tragic epilogue.

Once again, she had 'bewitched' us all. Yes, for me Raina is and always will be a real diva: of those, so to speak, that if she had lived in another time, they would have detached the horses from the carriage.

Carlo Fontana